

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ  
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

## ΥΠΑΡΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ

«Μία νέα βάσις εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὑπαρχία· ἐν νέον ὅργανον, ἡ πλοτισμός μία νέα ἀπόφασις, ἡ στριγμή εἰς νέος διδάσκαλος, δ Θεὸς ἐν τῷ χρόνῳ».

[Kierkegaard VI, 71]

Ε.Υ.Δ της Κ.Π.  
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Αρ. εισ. 3187

ΝΙΚ. Α. ΝΗΣΙΩΤΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ  
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΔΙΠΛΑΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ



# ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ

Η ΥΠΑΡΚΤΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ ΕΝ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ  
ΩΣ ΤΟ ΑΝΑΠΟΦΕΥΚΤΟΝ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΑΥΤΗΣ

κατά τὸν

Søren Kierkegaard

καὶ τοὺς συγχρόνους ὑπαρξιστὰς φιλοσόφους

Karl Jaspers, Martin Heidegger καὶ Jean-Paul Sartre

Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴ  
ὑποβλήθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχο-  
λὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΑΘΗΝΑΙ 1956

Ε.Υ.Δ της Κ.Π.  
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ  
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΙC ΤΟN ΠΑΤΕΡA MOY

ΛΙΔΕC. ΛΓΓΕΛΟN ΝΗCIΩTΗN

E.Y.D της Κ.Π.  
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από τὴν εύκολον ἐξάπλωσιν τῶν δλο-  
νληρωτικῶν ιδεολογιῶν καὶ τὴν κυριαρχίαν τῶν συνολικῶν μορφῶν τῆς ζωῆς.  
Ἐντὸς τοῦ μαζικοῦ πνεύματος, τὸ δόποιον τελεῖ ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς  
νὰ ἐπιχρατήσῃ εἰς ἄλλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, η ἀξία τῆς δια-  
κεκριμένης προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου διατρέχει πλέον μειώσεως,  
ἔνεκα τῆς ανηγκαστικῆς προσαρμογῆς τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν παντὸς εἶδον  
ἰσχύοντας συρμούς. Τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς ἀφελοῦς μαζοποιήσεως ἐμφανεῖται  
καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ διὰ τῆς εὐκόλου κρίσεως καὶ τῆς ὑποταγῆς παντὸς  
πνεύματος εἰς μίαν γενικὴν κατεύθυνσιν, η δποία τότε προσλαμβάνει τὸ ἐν-  
δεικτικὸν τῆς τουαύτης τάσεως προσφυμα «ισμός». «Ο ὑπαρξισμός» ἐκ τῆς  
ἐπόχης ταύτης, ἔνεκα ἐπὶ πλέον τοῦ παραδόξου τρόπου ἐξωτερικεύσεως  
αὐτοῦ ὑπὸ τῶν γνωστῶν διμάδων τῶν νέων ἐντὸς τῶν εὐρωπαϊκῶν μεγαλον-  
πόλεων, ἀποτελεῖ διὰ τοὺς πολλοὺς ἐνα τῶν πλέον ἀντιπροσωπευτικῶν «ισμῶν»  
τῶν καιρῶν μας. Πλὴν δμως ὁ γενικὸς οὗτος χαρακτηρισμὸς τοῦ σοβα-  
ρωτάτου τούτου πνευματικοῦ κινήματος ἐντὸς τῆς συγχρόνου πνευμα-  
τικῆς ζωῆς καὶ κατὰ μείζονα λόγον η ἐκμετρικὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ εἰς τὴν  
καθημερινὴν ζωὴν δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν πραγματικότητα. «Οταν  
δμιλῶμεν περὶ «ὑπαρξισμοῦ», πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ἐπινοῶμεν τὴν φιλοσοφίαν  
τῆς ὑπάρξεως, η δποία ἀσκεῖ σήμερον εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν φιλο-  
σοφικῶν καὶ θεολογικῶν σχολῶν τῆς Δύσεως. Η ἐν λόγῳ φιλοσοφίᾳ ἀγάγει  
τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὸν Δανὸν χριστιανὸν φιλόσοφον Søren Kierkegaard,   
κινεῖται ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δημιουργουμένου πνευματικοῦ  
κλίματος, κηρύσσει κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς ἐποχῆς μας  
τὴν ἐπάνυδον εἰς τὸ ὑποκείμενον καὶ προτρέπει εἰς περιποίησιν τῆς προσω-  
πικῆς ἑνάστου ὑποστάσεως.

2. Γενικώτερον οὐκ ηδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι η ἐξέλιξις τῆς φιλο-  
σοφικῆς σκέψεως τῶν νεωτέρων χρόνων παρουσιάζει σπρωφίην τοῦ κυρίου  
διαφέροντος αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀφηρημένων  
ἐντοιδὸν εἰς τὸν ὑποκειμενικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ βιώματα αὐτοῦ.  
Η τοποθέτησις τοῦ ἀνθρώπου διὰ κέντρου τῆς φιλοσοφικῆς μερίμνης εἶναι  
τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας, ήτις ἐν συγκρίσει  
πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας τῶν τριῶν προτιγγουμένων αἰώνων παρουσιά-  
ζει γνωρίσματα φιλοσοφικῆς ἀνθρωπολογίας μᾶλλον η φιλοσοφίας ὑπὸ τὴν αὐ-  
στηρὰν αὐτῆς ἐνοικεῖ. Η γενικὴ αὕτη παρατήρησις εὑρίσκει τὴν ἴσχυροτέ-  
ραν δικαίωσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς ὑπάρξεως, ήτις διὰ τῆς ἀρχῆς: «ἡ θηρεύτις

προηγεῖται τῆς οδσίας» ἀποδίδει εἰς τὴν ἀνθρωπότην ὑπαρξίην ἀπάλυτον προτεραιότητα ἀπέναντι τοῦ ἀντικειμενικοῦ κύρου καὶ τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς. 'Ο ἀνθρωπὸς κατ' αὐτὴν δὲν εἶναι ἔξειλιγμένον τι εἰδος θλητικός, ἀλλ' οὕτε καὶ ἐνσάρκωσις ἀφηρημένης 'Ιδέας. Οὕτως η ἀντίδρασις τῆς ἐν λόγῳ φιλοσοφίας εἶναι διμέτωπος ἀποκρούουσα τὰς ἀκρότητας τῶν ἴδεαλιστῶν καὶ τῶν ὄλιστῶν. Εἰς τὴν δύσκολον συζήτησιν ἐπὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου εἰσέρχεται ὡς βασική κατηγορία τοῦ αὐθεντικῆς φιλοσοφεῖν η ὑπαρξίας τοῦ ἀνθρώπου, ἵνεν τῆς ὅποιας πᾶσι περιτέρῳ ἀξιολόγησις τῆς πραγματικότητος εἶται ἀδύνατος. Λιὰ τοῦτο πρὸς πληρεστέραν μελέτην τοῦ ἐκλεγέντος θέματος παρίσταται ἀνάγκη, ὅποις ἀναφερθῶμεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ γαλονόφων τῆς ὑπάρξεως τοποθέτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ, ἐκ τῆς ὅποιας ἀνακύπτει ἀμέσως καὶ ἐν αὐτῷ ἀνάγκη η τὸ πρόβλημα τῆς μεταφυσικῆς τοποθετήσεως αὐτοῦ. 'Επομένως τὸ εἰδικότερον θέμα τῆς παρούσας ἐργασίας θὰ εἴται η ὑπαρξίας καὶ τὸ πρόβλημα τῆς πίστεως κατὰ τοὺς ὑπαρξιατές φιλοσόφους, ἵστοι η ἔρευνα τῶν τεταράφυτων διατάξιων κατεύθυνται, τὰς ὅποιας δύναται νὰ λάβῃ ὁ φιλοσοφῶν καθ' ὑπαρκτικὸν τρόπον ἔναντι τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὡς τοῦ κυρίου πάσης ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρξεως προστίλλομεν, τιμημένου ἐν τῇ σκέψει κατὰ τριαγικάν τρόπον μετὰ τὴν παραδοχὴν ὡς τῆς βάσιος τοῦ φιλοσοφεῖν τῆς διαλεκτικῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Λιὰ τῆς συγγραφῆς δὲ ταύτης σκοποῦμεν εἰς τὴν κατάδειξιν τῆς ἀληθείας, ὅτι τῶν πραγματικῶν ὑπαρκτική φιλοσοφίαν εἶναι κατὰ βάσιν Θεολογική, ἐμπορευμένη εἰδικότερον ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἰδιαίτατα τοῦ ματηγρίου τῆς σταυρικῆς Θυσίας, πρὸς τὸ ὅποιον ὀφείλει η ὑπαρξίας νὰ τελῇ εἰς ἀμετοπο διαλεκτικὴν σχέσιν — ὡς ἀπέδειξεν ὁ Αιώνιος Κιελκεγιανί — καὶ ὅτι καὶ ἐπίκτασιν αἱ σήμεριναι παράδοξοι ἐμφανίσεις ἀλέων αὐτοφύεστιν φιλοσοφημάτων καὶ ἐπικεντρωμάτων πρακτικῶν ἐφαρμογῶν αὐτῶν εἰς τὴν καθηγητικὴν ζωὴν ἀποτελοῦν παραποτήσιν η τελείων ἀρνητικῶν τῆς ἀληθίους ὑπαρκτικῆς σκέψεως. Παρὰ ταῦτα, τὰ σύγχρονα ὑπαρξιατικὰ κατίματα παρουσιάζων ἀμεσον ἐνδιαφέρον ἀπὸ χριστιανικῆς Θεολογικῆς ἐπίφυτως, διότι καὶ ἐν τῇ ἀδιαφορίᾳ η ἀρνήσει τῆς ἀμέσων σχέσεως μετὰ τῆς πίστεως μαρτυροῦν ἐπίσης περὶ τῆς ἀνάγκης τοποθετήσεως αὐτῶν ἔναντι τοῦ Στισιροῦ τοῦ Λοριατοῦ ὡς τοῦ κυρίου βιώματος τῆς ἐν διηρεκτῇ ἀντιθέσει εὑρισκομένης ὑπάρξεως. 'Επειδὴ δὲ η φιλοσοφία τῆς ὑπάρξεως, ἰδιαίτερως δὲ η τοῦ Κιελκεγιανί, ἐπηρεάζει σήμερον βαθύτατα τὴν χριστιανικὴν Θεολογίαν, κυρίων σκόπων, διποιῶν, μετὰ τὴν ἐξέτισιν ἐν ἴδιῳ κεφαλαίῳ τῆς ἐπιδράσεως ταῦτης καὶ καὶ ὑπέρβασιν τοῦ κυρίου Θέματος, περὶ τὸ ὅποιον θὰ ἀσχοληθῇ η παροῦσα ἐργασία, ἐνεργήσωμεν ἐν τέλει εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τοῦ β' Μέρους σύντομον κριτικὴν ὀρισμένων ἐπικανδήνων διὰ τὸν ὀρθόδοξον μελετητὴν ἀρχῶν τοῦ ὑπαρξισμοῦ ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπίφυτος διότι η φιλοσοφία αὗτη ἐγεννήθη ἐντὸς δυτικοευρωπαϊκοῦ προτεσταντικοῦ περιβάλλοντος καὶ ὑπομένως

δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ ἐν μέρει ἀρχάς, αἵτινες ἀφίστανται τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς πίστεως, ὡς αὕτη νοεῖται καὶ διδάσκεται ὑπὸ τῆς Ὁρθοδοξίας.

3. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φιλοσόφων τῆς ὑπάρξεως ποικίλλει ἀναλόγως τῶν ἀντιλήψεων τῶν ἀσχοληθέντων περὶ τὴν ἐν λόγῳ φιλοσοφίᾳν κριτικῶν, οἱ ὅποιοι συνήθως ἐπεκτείνουν τὸν κύκλον τῶν φιλοσόφων τούτων, ἀνευρίσκοντες κοινὰ σημεῖα καὶ εἰς τὰ ἔργα πολλῶν ἄλλων παλαιοτέρων καὶ συγχρόνων συγγραφέων. Τοῦτο συμβαλνει, διότι, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ φιλοσοφίᾳ τῆς ὑπάρξεως δὲν ἀποτελεῖ σαφῶς διακεκριμένην ἐν τῇ ἴστορᾳ τοῦ πνεύματος «ἀσχολικὴν φιλοσοφίαν», ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ μέριμνα περὶ τὴν ὑπάρξιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ μελέτη τῆς τραγικῆς δύνεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἀποτελεῖ τὸ κύριον διαφέρον πάσης σοβαρᾶς φιλοσοφικῆς σκέψεως. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτη ὅμως οὐκ ἀσχοληθῶμεν μόνον περὶ τοὺς τέσσαρας ὡς διαπρεπεστέρους θεωρουμένους ὑπάρξιστὰς φιλοσόφους, οἱ ὅποιοι ἀντιπροσωπεύουν συγχρόνως καὶ μίαν ὠφισμένην ἔκαστος κατεύθυνσιν ἐν τῇ ὑπάρκτικῇ σκέψει ἔναρτι τῷ ὑπὸ ἐξέτασιν Οέματος, ἵτοι οὐκ ἀσχοληθῶμεν περὶ τὸν Οεμελιστὴν τοῦ τρόπου τούτου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἀμέσως ὑπὸ χριστιανικῶν ἀρχῶν ἐμπνεύμενον Λανὸν Κιερκεγααρ্দ, ὁ ὅποιος εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ὁ σπουδαιότερος, ἐπηρεάζων σήμερον, ἕνα ἀκριβῶς αἰῶνα μετὰ τὸν θάνατόν του, δλους τοὺς τομεῖς τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ περὶ τοὺς συγχρόνους: Karl Jaspers, ὁ ὅποιος καίτοι ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν τελῶν, ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν τὴν πρώτην τάσιν δημιουργίας φιλοσοφίας ὑπάρξεως, ἐμφρονμένης ὑπὸ Οεύπτικῶν ἀρχῶν, Martin Heidegger, ὁ ὅποιος μαρτυρεῖ λανθάνονταν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας καὶ Jean-Paul Sartre, ὁ ὅποιος παρουσιάζει παράδοξον ἀθεταῖ καὶ ἀντιχριστιανικὰς τάσεις, αἵτινες δμῶς ὑποδηλοῦν βαθύτερα αἵτια δημιουργούμενα ἐκ ψυχολογικῆς ἀντιδράσεως ἐναντίον τῆς ἀνάγκης ὑπάρξεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐπομένως οἱ τέσσαρες οὗτοι φιλόσοφοι ἀντιπροσωπεύουν τὰς τέσσαρας κυρίας θέσεις, τὰς ὁποίας δύναται τις νὰ λάβῃ φιλοσοφῶν καθ' ὑπάρξιστιν τρόπον ἔναρτι τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφίᾳ τῆς ὑπάρξεως ὑπὸ τὴν σύγχρονον αὐτῆς μορφὴν εἶναι ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ ἐκφρασίς τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας, αὕτη περιγράφει συγχρόνως κατὰ βαθυστόχαστον τρόπον τὰ αἵτια καὶ τὴν μορφὴν βιώσεως ἡ ἀρνήσεως τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος τῶν μέσων τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Άιδια τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον ἀπὸ χριστιανικῆς ἐπόψεως ἡ μελέτη τῆς φιλοσοφίας ταύτης παρουσιάζεται τὴν στιγμὴν ταύτην ὡς ἀκρος ἐνδιαφέροντα.

4. Ἡ ἐμφάνισις τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑπάρξεως δύναται νὰ γίνῃ κατανοητὴ μόνον ὡς ἀντίδρασις ἐναντίον τῆς ἐξελίξεως τῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς νεω-

τέρος μετά τὸν Descartes χρόνους καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀναφερθῶμεν ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τῆς φιλοσοφίας τῆς περιόδου ταύτης, ἐναρτίον τῶν δπολον ἀντιδροῦν οἱ ὑπαρξισταὶ φιλόσοφοι.<sup>3</sup> Εν συνεχείᾳ τὸ Πρῶτον Μέρος τῆς ἐργασίας παρουσιάζει τὴν σκέψην τοῦ Kierkegaard καὶ τῶν τριῶν συγχρόνων ὑπαρξιστῶν εἰς δύο διακεκομένα κεφάλαια. Τοῦτο πράττομεν, ἀποσυγχρόνων ὑπαρξιστῶν εἰς δύο διακεκομένα κεφάλαια. Τοῦτο πράττομεν, ἀποφεύγοντες τὴν συνεξέτασιν τῶν τεσσάρων, διότι εὐδίσκομεν, ως θὰ καταφανῇ ἐν τῇ ἐργασίᾳ, δτι ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ σκέψεως ἐν τῇ χρήσει τῶν αὐτῶν κατηγοριῶν, η ὅποια δὲν ἐπιτρέπει τὴν εὔκολον καὶ πρός ἀποφνήτην κόπον ταυτόχρονον παράθεσιν τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν, ως πράττοντι αἱ ἐγκακλοπαδεῖαι εἰς τὴν λέξιν «Ὑπαρξισμός». Μεταξὺ τῆς ἀποδύσεως τῆς σκέψεως τοῦ τραγικοῦ φιλοσόφου τῆς Κοστεγχάγης καὶ τῶν σημεριῶν ὑπαρξιστῶν θὰ παριθέσωμεν εἰς ἴδιαιτερον κεφάλαιον συντόμους κρίσεις ἐπὶ τῆς ρωπῆς πρός τὸν ἥθικὸν μηδενισμὸν τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς μας, τῆς ἐπιδράσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τῆς ἐκ τῆς προδόσιον τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ δημιουργούμενης ἐντὸς τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου ἀγωνίας καὶ ἀπογοητεύσεως οὗτως, ὥστε νὰ κατανοηθῇ ἐν συνεχείᾳ πληρέστερον η διαμόρφωσις τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν σύγχρονον πνευματικὴν ζωήν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ Πρώτου Μέρους θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἔξαγωμεν συμπεράσματα ἐπὶ τοῦ αἴσιορξισμοῦ» ως φιλοσοφίας καὶ πνευματικοῦ κινήματος γενικᾶς, ίνα ἐπὶ τῇ βίᾳ αὐτῶν εἰς τὸ Δεύτερον Μέρος ἐμβιβήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἡμετέρου θέματος, ἀνακαλύπτοντες τὸν λόγον, ἐνεκα τοῦ ὅποιον πᾶν φιλοσοφίαν τῆς ὑπάρξεως τελεῖ κατ' ἄναγκην εἰς ἀμεσον σχέσιν μετὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. 'Ἐν τῷ Ἐπιλόγῳ, τέλος, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ απλλάξωμεν τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ὡς μήνυμα διὰ τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας ἐντὸς τοῦ ὅποιο τῶν ἴδιων αὐτοῦ ἀνθρωπιστικῶν βάσεων ἀπειλούμενον πρωτέρων εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

5. *Η συγγραφὴ κριτικῆς ἐργασίας ἐπὶ τοῦ ὑπαρξισμοῦ παρουσιάζει πολλὰς δυσχερεῖας. Διότι, πρῶτον, οἱ τέσσαρες οὗτοι ὑπαρξισταὶ φιλόσοφοι εἶναι πολυγραφώτατοι συγγραφεῖς καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον η ὑπὸ ἐξέτασιν ὅλη τῆς παρούσης ἐργασίας εἶναι δυκαδεστάτη, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς διατάρτυσ, ἐνεκα τοῦ ἀλόγου στοιχείου, τὸ ὅποιον κυριαρχεῖ εἰς τὴν σκέψην τῶν αὐγγραφέων τούτων καὶ τῆς ὑπὸ αὐτῶν ἀποθεώσεως τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου, ίτις δυσκόλως δδηγεῖ εἰς τελικὰς συνθέσεις καὶ εὔκολι συμπεράσματις καὶ, δεύτερον, η μετάφρασις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τῆς ὁρολογίας τῶν φιλοσόφων τούτων δὲν εἶναι δυνατόν εἰς πολλὰς περιπτώσεις νὰ ἀποδώσῃ τὸ πραγματικὸν πότιμον, τὸ δποῖον ἔχει αὕτη ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ, διότι οὗτοι δημιουργοῦν συνθέτους λέξεις ἐκ δύο ή τριῶν ἀλλον λέξεων, αἱ ἀκοῦσαι δὲν εἶναι διατάπειρα νὰ μεταφρασθοῦν. Πρός ἀντιμετώπισιν τῶν δυσκολιῶν τούτων θὰ προπτεύσουμεν ἀφ' ἐνδές νὰ παρουσιάσωμεν κατ' ἐλευθέρων ἀπόδοσιν τὸ πνεῦμα τῶν πειστῶν τούτων ἀντιπροσώπων τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑπάρξεως, μὴ ἀκολουθοῦντες μὲν*

σχολαστικῶς τὰ κείμενα αὐτῶν, ὑπομνηματίζοντες δὲ εἰς τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα σημεῖα ἀντιπροσωπευτικὰς τῆς σκέψεως των φράσεις, ἀφ' ἔτέρου δὲ θὰ παραθέτωμεν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ξένου κειμένου τὰς δυσκόλους πρὸς μετάφρασιν λέξεις, διπλαὶ δὲ γλωσσομαθῆς ἀναγνώστης δυνηθῆ νὰ ἐννοήσῃ ἀκριβέστερον τὸ νόημα αὐτῶν. Πάντως δὲν πιστεύομεν, ὅτι καὶ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης εἶναι δυνατὸν νὰ παρακαμφθοῦν αἱ δυσχέρειαι. Διὰ τοῦτο η ἐργασία αὕτη προϋποθέτει τὴν μελέτην ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου μερικῶν ἐκ τῶν ἔργων τῶν ὑπὸ ἔξετασιν φιλοσόφων καὶ γνῶσιν τῶν συγχρόνων κυρίων φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν ρευμάτων. Ἐξ ἄλλου δὲν πιστεύομεν—πολὺ περισσότερον—ὅτι η ταπεινὴ συγγραφή μας εἶναι ἵκανη νὰ ἀποδώσῃ ἐπαρκῶς τὴν σοφίαν τῶν τεσσάρων τούτων κολοσσῶν τοῦ πνεύματος. Προβάλνομεν δημοσίᾳ εἰς τὸ ἔγχειρον τῆς συγγραφῆς μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀτελείᾳ αὐτῆς δύναται νὰ δημιουργηθῆ ἀυτὴ εἰς τὸν ἀναγνώστην εὐεργετικὰς σκέψεις περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ νὰ πληροφορήσῃ τοῦτον περὶ τῆς στροφῆς τῶν πνευμάτων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ θεολογίᾳ τῆς Αυτικῆς Εὐδόκης, στροφῆς, η ὥπολα διὰ τῆς ἀνθρωπονεντρικότητος καὶ τῆς σοβαρᾶς περὶ τὸν ἀνθρωπὸν περισυλλογῆς μακρὰν τῶν πανθεϊστικῶν ὀνεροπολημάτων τοῦ ἐνασκήσαντος δυσμενῆ ἐπιδρασιν ἐπὶ τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς θεολογικῆς σκέψεως ὑπερβατικοῦ ἴδεαλισμοῦ, παρουσιάζει ἐν μέρει προσπάθειαν ἐπανόδου εἰς τὰ διαφέροντα τῆς ὀρχαλας Ἑλληνικῆς σοφίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὥπολας προσπαθοῦν νὰ κινοῦνται κατὰ μέγα μέρος οἱ ἀληθεῖς φιλόσοφοι τῆς ὑπάρξεως.

N. N.

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<b>ΠΡΟΛΟΓΟΣ . . . . .</b>	Σελ. 3 - 7
<b>ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ . . . . .</b>	9 - 14

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ

#### **Ο ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ** (σ. 17 - 38)

**1.** 'Η έννοια τοῦ ύποκειμένου (σ. 17 - 19). **2.** 'Ο ύποκειμενισμὸς τοῦ δρθιολογισμοῦ (*Descartes*) (σ. 19 - 24). **3.** 'Ο ύποκειμενισμὸς τῆς ἐμπειριοκρατίας καὶ τοῦ ύλισμοῦ (σ. 24 - 25). **4.** 'Ο ύποκειμενισμὸς τῆς ἡθικοκρατίας (*Kant*) (σ. 25 - 30). **5.** 'Ο ύποκειμενισμὸς τοῦ πανθεϊσμοῦ (σ. 30 - 34). **6.** 'Η ἀντίδρασις τοῦ ρωμαντισμοῦ (σ. 35 - 37). **7.** 'Η ἀντίδρασις τῶν ύπαρξιστῶν (σ. 37 - 38).

### ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ (σ. 39 - 184)

#### ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

#### **SOEREN KIERKEGAARD** (σ. 40 - 77)

<b>1. Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦ'ΑΣ . . . . .</b>	Σελ. <b>44 - 53</b>
α. 'Ἐναντίον τοῦ δρθιολογισμοῦ . . . . .	45 - 47
β. 'Ἐναντίον τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος . . . . .	47 - 49
γ. 'Ἐναντίον τῶν συμβιβασμῶν . . . . .	49 - 53
<b>2. ΤΟ ΑΛΗΘΕΣ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ . . . . .</b>	<b>54 - 77</b>
Λί Σφαιραι τῆς 'Υπάρξεως	
α. 'Η αἰσθητικὴ . . . . .	54 - 58
β. 'Η ἡθικὴ . . . . .	58 - 63
Μετὰξὺ ἡθικῆς καὶ θρησκευτικῆς σφαιρας . . . . .	63 - 72
γ. 'Η θρησκευτικὴ . . . . .	72 - 77

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥΣ ΥΠΑΡΞΙΣΤΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ  
(σ. 78 - 94)

	Σελ.
α. 'Η ἐκ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἐπίδρασις . . . . .	81 - 87
β. 'Η ἐκ τῆς τεχνικῆς προόδου ἐπίδρασις . . . . .	87 - 90
γ. 'Η ἐκ τοῦ ἡθικοῦ μηδενισμοῦ ἐπίδρασις . . . . .	90 - 94

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΡΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΥΠΑΡΞΙΣΤΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ  
(σ. 95 - 153)

1. KARL JASPERS . . . . .	95 - 109
α. 'Ο προσανατολισμὸς ἐν τῷ κόσμῳ . . . . .	97 - 100
β. 'Η διαφώτισις τῆς ύπάρξεως . . . . .	100 - 105
γ. Μεταφυσικὴ ἢ 'Υπερβατικὸν . . . . .	105 - 109
2. MARTIN HEIDEGGER . . . . .	109 - 132
(Edmund Husserl) . . . . .	111 - 115
α. 'Οντολογία . . . . .	115 - 121
β. Μεταφυσικὴ καὶ Μηδὲν . . . . .	121 - 127
γ. 'Η ἔννοια τοῦ λόγου καὶ τοῦ χρόνου. 'Ο Heidegger ὡς συγγραφεὺς . . . . .	127 - 132
3. JEAN-PAUL SARTRE . . . . .	132 - 153
α. 'Η κυριαρχία τοῦ Μηδενὸς . . . . .	135 - 139
β. 'Η ζωὴ εἶναι μία ἀποτυχία	139 - 148
I. 'Η ἐλευθερία εἶναι καταδίκη	
II. Πᾶσα προσπάθεια εἶναι κακὴ πίστις	
III. 'Ο "Άλλος εἶναι" ἡ Κόλασις	
γ. 'Ο Ούμανισμὸς τῆς ἀθεϊστικῆς . . . . .	148 - 153
I. 'Η ιδέα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀντιφατική	
II. Δημιουργικότης καὶ παθητικότης	
III. Θεός καὶ ἐλευθερία.	

## ΚΕΦΑΔΑΙΟΝ Δ'

## Ο ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ ΩΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΩΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ ΚΙΝΗΜΑ

(σ. 154 - 184)

	Σελ.
<b>1. ΑΙ "ΑΡΧΑΙ, ΤΟΥ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΥ . . . . .</b>	<b>154 - 160</b>
α. 'Η ύπαρξις είναι καθ' έαυτήν διαλεκτική. β. 'Η ἀλήθεια ως ἀποκεκρυμμένον πάθος. γ. 'Η ύπαρξις προηγεῖται τῆς ούσιας. δ. 'Η ὑποκειμενικότης είναι ἡ ἀλήθεια. ε. 'Η ἐλευθερία ως ἔκλογή. στ. 'Η ἀγωνία. ζ. Τὸ Μηδέν. η. 'Ο θάνατος. θ. "Υπαρξις καὶ χρόνος. ι. Ζωὴ καὶ ύπαρξις.	
<b>2. Ο ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ ΩΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ . . . . .</b>	<b>160 - 169</b>
α. 'Η ύπερβασις τῆς φιλοσοφίας . . . . .	161 - 163
β. 'Η νέα δντολογία . . . . .	165 - 166
γ. 'Η κρίσις τῆς φιλοσοφίας . . . . .	166 - 169
<b>3. Ο ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ ΩΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ ΚΙΝΗΜΑ</b>	<b>169 - 184</b>
α. Εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν . . .	170 - 175
β. Εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν λογοτεχνίαν . . . .	175 - 178
γ. Εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν . . . . .	178 - 184

## ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

## Ο ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ

(σ. 182 - 317)

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΥΠΑΡΞΙΣ, Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ  
ΚΑΙ Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ

(σ. 186 - 216)

	Σελ.
<b>1. ΠΑΡΑΔΟΞΟΝ, ΣΚΑΝΔΑΛΟΝ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ . . . (S. Kierkegaard)</b>	<b>187 - 201</b>
α. 'Η πίστις ως σκάνδαλον διὰ τὴν νόησιν καὶ ως σωτηρία διὰ τὴν ύπαρξιν . . . . .	187 - 193

	Σελ.
β. Θεολογία και παράδοξον . . . . .	193 - 195
γ. 'Η βίωσις του παραδόξου ἐν τῇ ὑπάρξει. 'Ανάμυησις - 'Επανάληψις - Στιγμή . . . . .	195 - 201
<b>2. Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΝ ΤΩΙ ΚΟΣΜΩΙ ΥΠΑΡΞΙΣ . . . . .</b>	<b>202 - 210</b>
α. Χριστός, δο μόνος «καθρέπτης» διὰ τὴν ὑπάρξιν	202 - 204
β. 'Η ιστορία ἐν ἀμαρτίᾳ και ἡ ὑπάρξις ἐν σωτηρίᾳ	204 - 206
γ. "Ανθρωπος και Κόσμος . . . . .	206 - 210
<b>3. ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩΙ ΥΠΑΡΞΕΩΣ . . . . .</b>	<b>210 - 216</b>
α. Ψευδής και ἀληθής πίστις . . . . .	210 - 212
β. 'Η δύναμις τῆς μαρτυρικῆς πίστεως . . . . .	212 - 213
γ. 'Ο συνεχής θάνατος . . . . .	213 - 216

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

**ΤΡΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΜΟΡΦΑΙ ΣΧΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ**

(σ. 217 - 255)

	Σελ.
<b>1. Η ΧΑΡΙΝ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΜΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΣΧΕΣΙΣ ΑΥΤΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ (Karl Jaspers)</b>	<b>217 - 224</b>
α. 'Ο ἄνθρωπος και ἡ διατήρησις τῆς ἔλευθερίας του	218 - 219
β. Kierkegaard και Jaspers πρὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως . . . . .	219 - 221
γ. "Ὑπάρξις και πίστις ἐν μὴ πραγματικῇ σχέσει	222 - 224
<b>2. Ο ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ "ΥΠΑΡΞΙΣΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ,, ΑΠΟ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ.</b>	
'Η ὑποκρυπτομένη ὅμεσος σχέσις ὑπάρξεως και πίστεως (M. Heidegger) . . . . .	224 - 240
α. 'Ο Θεός εἶναι ἄγνωστος. 'Ο ἀποκεκλεισμένος κόσμος. 'Ο θάνατος ως ἔκφρασις τοῦ πεπερασμένου	225 - 232
β. 'Η συνεχής Μεγάλη Παρασκευή τοῦ Θεοῦ και ἡ κοσμική νύξ . . . . .	232 - 236
γ. Kierkegaard και Heidegger. "Ὑπάρξις και ὑπάρξιστική σκέψις . . . . .	236 - 240
<b>3. ΑΧΡΗΣΤΟΣ Η ΣΧΕΣΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΚΑΙ ΠΙΣΤΕΩΣ</b>	<b>241 - 255</b>
'Ο «ἀντιφατικός Θεός» και τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ. (J.-P. Sartre)	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ  
ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΖΩΝΑΣ  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΡΔΙΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΖΩΝΑΣ

Σελ.

α. 'Η ἀναπόφευκτος παρουσία τοῦ Θεοῦ. 'Αντιθεῖα, ἡ μορφὴ τῆς ὑπαρξιστικῆς ἀθεῖας . . . . .	241-247
β. 'Ο Sartre καὶ ὁ χριστιανὸς μελετητὴς αὐτοῦ	247 - 250
γ. 'Ο δύσκολος ἄγων τῆς ἀθέου ὑπάρξεως νὰ ἀρνη- θῇ καὶ τὸν Χριστὸν . . . . .	250 - 255

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

## Η ΥΠΑΡΞΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ (σ. 256 - 277)

Σελ.

1. ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΙΟΥ	
<b>ΠΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙΤΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΥΠΑΡΚΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ . . . . .</b>	<b>257 - 265</b>
α. 'Η ὑπαρξις ὡς βασικὴ κατηγορία τῆς σκέψεως καὶ ἡ πίστις ὡς τὸ βασικὸν πρόβλημα αὐτῆς	257 - 261
β. «Πάσχω, ἔρα ὑπάρχω» . . . . .	262 - 263
γ. Τὸ πάθος τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ	263 - 265
2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΝ . . . . .	265 - 270
α. 'Η πίστις ὡς πρόβλημα διὰ τὴν «ὑπαρκτικὴν» φιλοσοφίαν . . . . .	265 - 266
β. 'Η πίστις ὡς πρόβλημα διὰ τὴν «ὑπαρξιστικὴν» φιλοσοφίαν . . . . .	266 - 268
γ. 'Η βεβαιότης τῆς πίστεως ἐν τῇ προβληματικότη- τι αὐτῆς (ὑπερβατικὸς ἴδεαλισμός, ὑλισμός, ὑπαρξισμὸς)	268 - 27
3. Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΥΠΑΡΚΤΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΑΥΤΗΣ . . . . .	271 - 277
α. Εἶναι δὲ φιλοσοφικὸς ὑπαρξισμὸς ἀπολογητικὴ μέθοδος τῆς χριστιανικῆς πίστεως; . . . . .	271 - 273
β. 'Η πίστις ὡς συνάντησις καὶ ὡς διάλογος . .	273 - 275
γ. 'Η μεταβολὴ τῆς ἐκ κληρονομικότητος πίστεως εἰς ὑπαρκτικὸν πρόβλημα ὡς ἡ μόνη δυνατὴ ἀπο- λογία αὐτῆς . . . . .	275 - 277

## ΚΕΦΑΛΛΙΟΝ Δ'

Η ΕΞ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΠΟΨΕΩΣ ΚΡΙΤΙΚΗ  
ΤΟΥ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΥ  
(σ. 278 - 317)

	Σελ.
<b>1. Ο ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ ΩΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΗΔΕΝΟΣ . . . . .</b>	<b>278 - 384</b>
α. 'Η ἀντίθεσις ὡς δύναμις τῆς σκέψεως . . . . .	279 - 280
β. 'Ουτολογία καὶ Μηδὲν . . . . .	280 - 281
γ. 'Η περιφρόνησις τοῦ Λόγου καὶ δικίνδυνος τοῦ Μηδενισμοῦ . . . . .	282 - 284
<b>2. Η ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΥ ΑΠΑΞΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΛΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ . . . . .</b>	<b>284 - 291</b>
α. 'Άδαμ, ίστορία καὶ ἡ ἀμαρτωλὸς χρονικότης . . . . .	284 - 286
β. Οἱ δύο «Κόσμοι» τοῦ Kierkegaard . . . . .	286 - 289
γ. 'Η δυσκολία τοῦ Kierkegaard: 'Ο Χριστὸς ἐν χρόνῳ . . . . .	289 - 291
<b>3. Η ΠΕΡΙΦΡΟΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ . . . . .</b>	<b>291 - 300</b>
α. 'Η ἀμαρτία καὶ ἡ ἔξισωσις πρὸς τὸν Θεὸν . . . . .	292 - 294
β. 'Η παραδοχὴ τῆς ἀμαρτωλότητος τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ ίσοθεῖα . . . . .	294 - 295
γ. 'Ο ἀντιεκκλησιαστικὸς ὑποκειμενισμὸς τοῦ Kierkegaard . . . . .	295 - 300
<b>4. ΤΟ ΠΑΘΟΣ, Η ΑΝΙΑΤΟΣ ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΕΝ ΤΩ ΥΠΑΡΞΙΣΜΩΙ ΚΑΙ Η ΜΥΣΤΙΚΗ ΑΥΤΗΣ ΓΑΛΗΝΗ ΕΝ ΤΗ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΙ . . . . .</b>	<b>300 - 309</b>
α. Πάθος καὶ μυστικὴ γαλήνη . . . . .	300 - 304
β. «Χριστομονισμὸς» καὶ Τριαδικὸς Θεὸς . . . . .	304 - 307
γ. Σταυρὸς καὶ Ἀνάστασις . . . . .	307 - 309
<b>5. ΣΥΝΟΨΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ. ΤΟ "ΟΧΙ" ΚΑΙ ΤΟ "ΝΑΙ" ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ KIERKEGAARD . . . . .</b>	<b>309 - 317</b>
α. Τὸ «"Οχι» . . . . .	309 - 312
β. Τὸ «Ναὶ» . . . . .	312 - 314
γ. 'Η σύνθεσις τοῦ δρθιδόξου μελετητοῦ . . . . .	314 - 317
<b>ΕΠΙΛΟΓΟΣ . . . . .</b>	<b>318 - 324</b>
<b>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ . . . . .</b>	<b>325 - 332</b>
<b>Α' Πηγαί . . . . .</b>	<b>325 - 326</b>
<b>Β' Βοηθήματα . . . . .</b>	<b>327 - 332</b>

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΠΑΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΝΙΤΣΙΟΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

# ΕΙΣΑΓΩΓΗ

## Ο ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

«Ο ἀνθρώπος τῆς ὀρχαιότητος συνοικεῖ μετὰ τοῦ Κόσμου, ὁ μεσαιωνικὸς μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ τῶν νεωτέρων χρόνων μετὰ τοῦ ἀνθρώπου!»<sup>1</sup>. Η φράσις αὗτη ἐκφράζει κατὰ τὸν πλέον ἐπιγραμματικὸν τρόπον τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ἑκάστης τῶν τριῶν μεγάλων περιόδων τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Η συνοικία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ἀνθρώπου—ήτοι τοῦ ἔαυτοῦ του—εἶναι ἡ ἐπιτυχεστέρα ἐκφρασις τοῦ ὑποκειμενισμοῦ, ὁ ὅποιος χαρακτηρίζει τὴν ἔξτριξιν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως κατὰ τὴν τρίτην τῶν νεωτέρων χρόνων περίοδον. Οἱ διακρεπέστεροι κριτικοὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας παρατηροῦν ὅμοφώνως, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ σκέψις ὅδεινει πρὸς τὸ ὑποκειμενικὸν 'Ἐγώ, ὃς πρὸς τὸ τέρμα καὶ τὸν τελικὸν σκοπὸν πάσης φιλοσοφικῆς προσπαθείας, ἀνεξαρτήτως τῶν μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων παρουσιαζομένων διαφορῶν'.<sup>2</sup> Ο Ἰδεαλισμὸς, ὁ Θεικισμὸς καὶ ἡ ἐμπειριοκρατία, ἡ ἡθικοκρατία καὶ ὁ ἴστορισμὸς κατὰ διαφορετικὸν ἔκαστος τρόπον ἐμφανίζουν τὸ ὑποκειμενον ἐν διακεκριμένῃ καὶ κυριαρχικῇ πάσης ἄλλης κατηγορίᾳ θέσει.

1. Η ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου. Τὸ ὑποκειμενον τοῦτο παρουσιάζεται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἄλλοτε μὲν ὑπὸ συγκεκριμένην μορφήν, ταύτιζόμενον μετὰ τοῦ προσωπικοῦ 'Ἐγώ, ἄλλοτε δὲ ἐν τῇ ἀφηρημένῃ ἔννοιᾳ τοῦ 'Απολύτου Πνεύματος. Τὸ θεικιστικὸν ὅμως πνεῦμα τῆς τελευταίας περιόδου τῆς φιλοσοφίας τῶν νεωτέρων χρόνων ὀδήγησεν εἰς σύνθεσιν τῶν δύο ἔννοιῶν ἐν τῷ προσωπικῷ συγκεκριμένῳ 'Ἐγώ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἡ ὅποια οὕτω παρου-

1. F. Heinemann: «Neue Wege der Philosophie». Leipzig 1929, σ. XXI.

2. Ο Enrico Castelli γράφει: «Πᾶσα νεωτέρα σκέψις μετὰ τὸν Descartes μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν ὑποκειμενισμὸν». («Existentialisme Théologique») Paris 1948, σ. 27.

‘Ο I. Bocheński: Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας εἶναι ἡ Μηχανοκρατία..... καὶ ὁ 'Ὑποκειμενισμός, ήτοι ἡ ἀποστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς μέχρι τοῦδε ἀξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐπιζήτησις τοῦ κέντρου ἐντὸς τοῦ ὑποκειμένου». («Europäische Philosophie der Gegenwart», Berlin 1947, σ. 15).

σιδέρεται ώς δ χῶρος τῆς αἰσθητῆς δράσεως τοῦ Ἀπολύτου Πνεύματος. Συγχρόνως δύμας τὸ ἀνθρώπινον Ἐγώ, ώς δ συγκεκριμένος καὶ κατ' ἔξοχὴν φορεὺς τοῦ Ἀπολύτου Πνεύματος, ἐταυτίσθη πρὸς τοῦτο, προσλαμβάνον προοδευτικῶς τὴν ὑπερβατικὴν ἔννοιαν αὐτὸν καὶ ἔαυτί, ἐκτοπεζούντον τῷ χρόνῳ, τῇ ἐπιδράσει τοῦ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰώνος ἐπικρατήσαντος ἐπιστημονισμοῦ, πᾶσαν ἀφηρημένην μεταφυσικὴν ἔννοιαν, ώς μὴ ὑποκειμένην εἰς ἄμεσον παρατήρησιν καὶ ἕρευναν καθε μὴ ἀνταποκρινομένην εἰς τὰς λογικὰς κατηγορίας<sup>1</sup>. Οὕτως ἀπέμεινε τὸ προσωπικὸν Ἐγώ ως ἡ ἐν τῇ ἴστορει συγκεκριμένη ὑπόστασις, περὶ τὴν ὑποίαν καὶ μήνην δύναται νὰ ἀσχιληθῇ ἡ φιλοσοφία ὡς πνευματικὴ ἐναπόθλησις περὶ τὰ συγκεκριμένα δεδομένα ως καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιστήμαι.

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ

Ἡ τακτή τυποθέτησις τοῦ Ἐγώ δὲν πρέπει νὰ γίνεται ἀντικείμενον εὔκλοιον κριτικῆς ἐναντίον φιλοσοφικῶν συστημάτων, ώς ἐμφανίζουσα δῆθιν τάσιν ἀποστασίας ἐνδε φιλοσόφῳ ἀπένοντει πάσης μεταφυσικῆς ἀρχῆς. Τὰ αἴτια τὰ προκαλέσαντα τὴν πρὸς τὴν ὀπέλιντον ὑποκειμενισμὸν τάσιν, εἶναι Βαθύτατα καὶ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς ἴστορικὰς στιγμὰς, τὰς ὑποίσας ἔβλαστον ως ἀναπόφευκτον πραγματικότητα. Ἡ φιλοσοφία, τοῦ ὑποίου ἡ σκέψις εἶναι ἐνίστε ἡ ἡχὼ αὐτῶν. Οἱ ἀπολαμβάνοντες τὰ ἀγαθὰ τῆς τεχνικῆς προϊδουν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ δρεῖλουν νὰ ἀναγνωρίσουν, ὅτι ἡ τάσις πρὸς κατάραπιν τῆς ἀπολύτου ἀξίας τοῦ ὑποκειμένου ἐν τῇ ἴστορικῇ αὐτοῦ ὑπάρξει ὑπῆρξεν ἡ προταρχικὴ αἴτια, ἥτις ὠδήγησεν εἰς τὴν προβοδὸν τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει καὶ τὰς ἐκπληγτικὰς ἀνακαλύψεις. Ὁ εὔκολος ἔλεγχος μεγάλων φιλοσόφων περιδίδει ἔξεζητημένην μελέτην αὐτῶν, διέτι καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῶν τολμηροτέρων ἀκόμη ἰδεαλιστῶν, οἱ ὑποίσι ἐδημιουργησαν καὶ ἀνέπτυξαν τὴν θεωρίαν τοῦ ἀπολύτου Ἐγώ ἐν τῇ ἴστορικῇ αὐτοῦ ἀνθρώπινῃ μορφῇ, ὑπέργουν φρύσεις ἀξιολογοῦσαι ἐν ταπεινότητι τὴν πραγματικότητα.

Ἡ προβολὴ τῆς ἀξίας τοῦ ὑποκειμένου κατοχυρώμεται ὑπὸ τῆς κυριαρχῆς θέσεως, τὴν ὑποίαν προσλαμβάνει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς περιθῶν ταύτης δρθὸς λόγος. Ὁ δρθολογισμὸς τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ δ θετικισμὸς τῆς αἰσθηταρχίας, παρὰ τὴν φαινομενικὴν μεταξὺ αὐτῶν ἀντίθεσιν, ἐδράζονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς κοινῆς βάσεως: τῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δρθοῦ λόγου ἀκριβοῦς ἀξιολογήσεως τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος. Ὅπερ τὰς προποθέσεις ταύτας δ ὑποκειμενισμὸς ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτοῦ ἐκφάνσεις παρουσιάζεται ώς τὸ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως ὑπὸ δύο ἀντιθέτους μορφάς, εἴτε διδεύων ἐκ τοῦ σκεπτομένου Ἐγώ πρὸς τὰ ἀντικείμενα καὶ ἐμπνέων οὕτω τὴν θεωρίαν τοῦ καθαροῦ Ἐγώ ως δημιουργοῦ τοῦ Μή ἐγώ, εἴτε διδηγῶν ἐκ τῶν ἀντικειμένων πρὸς τὸ ὑποκείμενον, ἥτοι πρὸς τὸ ὑπὸ

1. 'Ο R. Troisfontaines παρατηρεῖ: «Χάριν τῆς ὑποκειμενικότητος, ἡ ἀληθεία δὲν ἀναγνωρίζεται εἰκῇ μήνον τότε καὶ ἐφ' δοσον ἔχει ὑποστῆ πειραιατισμόν. («Existentielisme et Ponsard Chrétien», Louvain—Paris 1948, 2δην ὁδίσιον σ. 20).

τῆς ύλικῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος κατευθυνόμενον 'Εγώ. 'Η πρώτη μορφή καταφέσκει τὸν ἀνθρωπὸν ὡς ὑποκείμενον καθ' ἑαυτόν, δεικνύουσα τάσεις ἀπομονωτικάς', ή δὲ δευτέρα καταφέσκει αὐτὸν ὡς ἐξ ἀντικειμένου ὑποκείμενον, ἐμπνέουσα τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέλους τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Θὰ ἡδύνατο ἵσως νὰ λεχθῇ, δτὶ ἡ φιλοσοφία τῶν νεωτέρων χρόνων διακρίνεται διὰ τὸν ὑποκειμενικὸν ἀντικειμενισμὸν καὶ διὰ τὸν ἀντικειμενικὸν ὑποκειμενισμὸν αὐτῆς. Άλι προσπάθειαι τῆς συνθέσεως τῶν δύο τούτων τάσεων δὲν ἔλειψαν. Οἱ Καντ καὶ Hegel ἐπιχειροῦν κατὰ μεγαλειώδη τρόπον τὸν συνδυασμὸν αὐτῶν, ἀλλ' ὁδηγοῦνται εἰς νέον εἶδος ὑποκειμενισμοῦ, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συντομίᾳ κατωτέρω.

**2. 'Ο υποκειμενισμὸς τοῦ 'Ορθολογισμοῦ.** (Descartes) 'Η πλειοψηφία τῶν κριτικῶν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας συμφωνεῖ, δτὶ ὁ Descartes ὑπῆρξεν ὁ κύριος εἰσηγητὴς τοῦ νεωτέρου ὑποκειμενισμοῦ'. δὲν πρέπει δύμας νὰ παραγγωρίζηται καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐπίδρασις τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας. 'Η διαφορὰ τοῦ Γάλλου φιλοσόφου ἔναντι τῶν προγενεστέρων συνίσταται, εἰς τὸ διὰ οὗτος κατοχυροῦν τὸ σκεπτόμενον ὑποκείμενὸν ὡς τὴν μόνην ἀσφαλῆ ἀφετηρίαν πρὸς ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, γενόμενος διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ θεωρητικὸς εἰσηγητὴς καὶ ἐμπνευστὴς τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐφεύνης'. 'Ως μαθηματικὸς σκοπεῖ εἰς τὴν διὰ τῆς φιλοσοφίας θεωρητικὴν

1. 'Ο E. Levinas γράφει: «'Ο δρῦς λόγος εἶναι μόνος. 'Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτη ἡ γνῶσις δὲν συναντᾷ ποτὲ ἐν τῷ κόσμῳ κάτι τι πραγματικὸς ὡς τὸν "Άλλον. 'Ἐδῶ εὑρίσκεται ἡ βαθύτερα ἀλήθεια τοῦ ίδεαλισμοῦ.» («Le Temps et l'Autre.» Dans «Le Monde, l'Existence». Paris 1948, σ. 161).

2. Πρβλ. Ferd. van Steenberghe: «Ontologie». Louvain 2δmo édition 1952, σ. 25-26 καὶ «Épistémologie» σ. 64.

'Ἐπίσης Windelband-Heimsoth: «Lehrbuch der Geschichte der Philosophie» Tübingen 1935, σ. 377.

'Ἐπίσης δ Bertrand Russell («A History of Western Philosophy», New York 1945, γράφει: «'Ο Descartes θεωρεῖται συνήθως ὡς διδρυτὴς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ νομίζω δρῦῶς»· καὶ εἰς τὴν σελ. 564: «ἡ σύγχρονος φιλοσοφία ἀπὸ τοῦ Descartes καὶ ἐντεῦθεν εἶναι ὑποκειμενιστική». 'Ἐπίσης δ κ. Π. Κανελλόπουλος («Ιστορία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πνεύματος» Τόμος Α. 'Αθηναί 1947) παρατηρεῖ: «'Ο Ντεκάρτ ἦταν φιλόσοφος καὶ ἦταν μάλιστα δι πρῶτος στὴν Χριστιανικὴ Εὐρώπη ποὺ κατάλαβε δι τὸ θεμελιακὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ «ὑποκείμενο» τῆς θεωρίας καὶ γενικὰ τῆς συνειδητῆς ζωῆς, καὶ δχι -τὸ ἀντικείμενα τῆς θεωρίας καὶ τῆς ἐμπειρίας» (σ. 282) καὶ περαιτέρω: «'Ο Ντεκάρτ πρῶτος στὴ μεταχριστιανικὴ φιλοσοφία ἦταν οὐτερά ἀπὸ τὸν Λύγουστινο, ξεκίνησε ἀπὸ τὸ 'ὑποκείμενο' καὶ δύνοιτε εἶται τὴν πέρτα διὰ τὸν Λόκο, γιὰ τὸν Χιούμ, καὶ γιὰ τὸν Κάντ» (σ. 287).

3. Πρβλ. E. Gilson: «Etudes sur le Rôle de la Pensée Médiévale dans la Formation du Système Cartésien» Paris 1930· καὶ P. Garin: «Thèses Cartésiennes et Thèses Thomistes», Paris 1935, σ. 18-23.

εἰσαγωγὴν εἰς τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας<sup>1</sup>. Κατ' αὐτὸν ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰ εἶναι δρυιολογιστικὴ ἐπιστήμη.

Cogito ergo sum. 'Η φράσις αὕτη ἀπετέλεσε τὴν ἀφετηρίαν τῆς στριψῆς πρὸς τὸ σκεπτόμενον ὑποκείμενον. Τὸ «πικέντομαι· νιᾶ ἄρα ὑπάρχω» εἶναι τὸ καθιδηγοῦν πνεῦμα οὐχὶ μόνον τὸν Descartes κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀλόκληρον τὸν μυτικοευρωπαῖν πολιτισμὸν τῶν νεωτέρων χρόνων. 'Η ἀπόδιεξις τῆς θυάρξεως διὰ τῆς πιέψιος στρέφει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν, ἀποικλεῖει κατ' ἀρχὴν τὴν συνείδησιν αὐτοῦ ἔναντι τῶν ἀντικειμένων, καταφέπτει τὴν ἀξίαν τῆς ὑπάρξεως ἐπειδὴ τῇ βάσει τοῦ ἡρεύοντος λόγου, ἢ ὅποιος κατόπιν ὡς αἰδιακεριμένων καὶ καθαρίνων ὅργανων καλεῖται νὰ δικιλογήσῃ τὴν ἐγκύρωμαν πραγματικότητα. «Ἔτι σημαίνει, λοιπόν, εἴμαστε;» ἔρωτῷ εἰς τὰς «Méditationes»<sup>2</sup>. «Ἔν πρᾶγμα, τὸ ὑπούλον πιέπεται. Τὸ εἶναι ἐν πρᾶγμα πιεπτόμενον; Εἶναι ἐν πρᾶγμα, τὸ ὑπούλον ἀμφιβόλει, συμπεραίνει, ἀπιθεβάσκοι, ἀρνεῖται, θέλει, δὲν θέλει, φαντάζεται, ἀλλὰ καὶ συγχρένεις αἰσθάνεται.» Έν τῇ φράσει ταῦτη ἔχομεν τὴν ὅλην πιεπελαν τῆς πιέψιος τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην ἔξελιξιν καὶ τὰς μορφὰς τῆς φιλοσοφίας τῶν νεωτέρων χρόνων: σκεπτικισμὸν, συντηρητικὸν ἀγνωστικισμὸν, ὄλιτικον, βουλησιαρχίαν, ρειμαντισμὸν καὶ αἰσθησιαργύραν. Εἶναι δὲ ἀναντίρρητον, ὅτι αἱ κατευθύνσεις αὗται εὑρίσκουν τὴν ἀφετηρίαν αὐτῶν εἰς σαφεῖς φράσεις τοῦ Λάλου φιλοσόφου.

Κατ' ἀρχὴν, λοιπόν, τὸ ὑποκείμενον «ἀμφιβόλει». Ηἱ ἀμφιβολίαι εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ Cogito, ὡς θέτουσα τὴν πιέψιν εἰς κίνησιν καὶ ἀπιθεβαίωσα τὴν δύναμιν αὐτῆς. Διὰ τῶν συνεχῶν ἔρωτήσεων, τὰς ὑποίσας θέτει ὁ ἀνθρωπός ἐπὶ τῆς οὐσίας τῆς περὶ ἑαυτὸν πραγματικότητος, λαμβάνει ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ βυθίζεται καll' ἑαυτὸν εἰς πιέψεις, αἱ ὑποῖσαι, μὴ ἔξαρτώμεναι πλέον ἐκ τῶν «παραπλανητικῶν» αἰσθήσεων, εἶναι πιαρεῖς καὶ διακεριμέναι. Ηἱ ἀμφιβολίαι θέτει τὴν πιέψιν εἰς ἐνέργειαν καὶ διῆγεται αὐτὴν εἰς ἀκριβεστέρας ιρίσεις, αἱ δροῦσαι, τελοῦσαι οὕτως ἐν ἀνεξαρτησίᾳ ἀπὸ τῆς στιγμιαίας ἐντυπώσεως, ὑπέρκεινται πάσης ἀπιδράσεως τοῦ γάρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ ἀποτελοῦν καθολικὰς περὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων ιρίσεις. Ηἱ ἀμφιβολίαι εἶναι ἡ δύναμις τοῦ δρυοῦ λόγου, ἡ δυναμένη νὰ ἀρνηθῇ τὰ ἐκ παραδόσεως καὶ ἀνεξελέγκτως παραληφθέντα διὰ τῆς βαθμιαίας ἀφαιρέσεως καὶ ἀποχῆς ἀπ' αὐτῶν, ὅπως ἐν συνεχείᾳ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐκ τῆς ἐμπειρίας προκαταλήψεως ἀνοικοδομήσῃ ἐν τῇ καθαρῇ καὶ ἀνεπηρεάστῳ ὑποκειμενικῇ κρίσει

1. 'Ο Windelband γράφει: «ἡ δρυιολογιστικὴ ἐπιστήμη εἶναι τὰ Μαθηματικά. Λύτη ἥτο ἡ πίστις τοῦ Descartes καὶ διὰ τοῦτο θέλει ἡ φιλοσοφία του νὰ εἶναι ἡ μαθηματικὴ τοῦ σύμπαντος» (αὐτόθι σ. 327).

2. Τόμ. IX σ. 22. "Ἐχομεν ὑπ' ὄψιν τὰ έργα τοῦ Descartes τῆς ἐκδόσεως τῶν Charles Adam καὶ Paul Tannery εἰς 12 τόμους: Paris (Leopold Celf) 1897.

τὴν πραγματικότητα. Ούτω καταλήγει εἰς τὴν παρατήρησιν: «τὸ cogito ergo sum ἵσοδυναμεῖ πρὸς τὸ dubito ergo sum»<sup>1</sup>.

Βεβαίως δὲν εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις διὰ τῆς ἀμφιβολίας προσπαθεῖ νὰ κινήσῃ τὴν σκέψιν<sup>2</sup>, ἀλλ' εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις διὰ συστηματικοῦ τρόπου μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἀμφιβολίας εἰς γένεαν ἀξιολόγησιν τοῦ παντός. «Ἀμφιβάλλω — γράφει — οὐχὶ διὰ νὰ μιμηθῶ ἐν προκειμένῳ τοὺς Σκεπτικούς, οἱ ὅποιοι ἀμφιβάλλουν διὰ νὰ ἀμφιβάλλουν..., διότι τὸ σχέδιόν μου μὲ δόδηγεῖ εἰς τὴν αὐτοβεβαίωσιν καὶ εἰς τὴν ἀπόρριψιν τοῦ μετακινουμένου χοδοῦ ἢ τῆς ἀμμου, δπως ἀνακαλύψω τὸν βράχον καὶ τὴν ἄργαλον»<sup>3</sup>. «Ἡ ἀμφιβολία, κατὰ ταῦτα, εἶναι ἀπλῶς μία μέθοδος πρὸς ριζικὴν ἀναθεώρησιν καὶ κάθαρσιν τῶν πεποιθήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ιδοὺ αὕτη ἐκτιθεμένη ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐν συντομίᾳ: «Κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον δὲν δέχομαι κανὲν πρᾶγμα ὡς ἀληθές.... καὶ δὲν ἔννοῶ οὐδὲν πλέον ἐξ ἕκείνων, τὰ ὅποια εἶχον εὔκαιραν νὰ θέσω ἐν ἀμφιβολίᾳ καὶ τὰ ὅποια ἔνεκα τούτου παρουσιάζονται μετ' ἀπολύτου σαρηγνείας ἐν τῇ διανοίᾳ μου. Κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον διαιρῶ ἐκάστην τῶν ὑπὸ ἔξετασιν δυσκολιῶν εἰς τέσσας ὑποδιαιρέσεις, εἰς ὃσας θὰ ἡδυνάμην, ἵνα καλύτερον ἐπιλύσω ταῦτα. Κατὰ τὸ τρίτον στάδιον ὥδηγῷ προοδευτικῶς καὶ κατὰ τάξιν τὰς σκέψεις μου, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν πλέον ἀπλῶν καὶ εὐκολωτέρων εἰς κατανόησιν ἀντικειμένων, διὰ νὰ ἀνέλθω ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὡς διὰ βαθύτατων εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πλέον συνθέτων. Κατὰ τὸ τελευταῖον δὲ στάδιον προβάλνω εἰς ἀριθμήσεις καὶ ἀναθεωρήσεις ἀπολύτους καὶ γενικάς, ἵνα βεβαιωθῶ, ὅτι οὐδὲν παρέλειψαι»<sup>4</sup>. «Ἡ βραχεῖα αὕτη περίοδος εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ ὑποκειμενιστικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, ὑπὸ τοῦ ὅποιου ἐμπνέεται ἡ φιλοσοφία τοῦ Descartes»<sup>5</sup>. Ερωτᾶται δμως: διατί ἡ συνεχῆς ἀμφιβολία τοῦ cogito πρὸ

1. «Recherche de la Vérité» Tom. X. σ. 523.

2. ΤΟ E. Gilson (αὐτόθι σ. 191) γράφει, ὅτι ὁ Descartes ἐνεπνεύασθη τὸ cogito ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ ἀπὸ τὸ Si enim fallor sum τοῦ I. Λύγουστίνου («De Civitate Dei» XI, 26 t.41. col 339, 340 καὶ «De Trinitate» XV, 12, 21 t. 42 col 1073-4).

3. Η φράσις τοῦ I. Λύγουστίνου ἔχει ὡς ἔξῆς: «Si enim fallor, sum. Nam qui non est, utique me falli potest, ac per hoc sum si fallor. Quia ergo sum, si fallor, quomodo esse me fallor, quando certum est me esse, si fallor?» (De Civitate Dei XI, 26 t. 41). Οἱ πλεῖστοι χριτικοὶ συμφωνοῦν ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι ὁ Descartes παρέλαβε τὸ dubito ἀπὸ τὸ fallor τοῦ I. Λύγουστίνου (πρβλ. Van Steenberghen: «Épistémologie» σ. 54 καὶ B. Russell αὐτόθι σ. 365) ἀλλὰ δέον, ὅπως ληφθῆ ὑπὸ δψιν ἡ διάκρισις τοῦ σφάλλειν ἀπὸ τοῦ ἀμφιβάλλειν. Διότι τὸ σφάλλειν ὀδηγήσει τὸν μὲν I. Λύγουστίνον εἰς τὸν εὐλαβῆ καὶ συντηρητικὸν ἀγνωστικισμὸν τὸ δὲ ἀμφιβάλλειν τὸν Descartes εἰς τὸν αἰσιόδιξον δρυδολογισμόν.

3. «Discours de la Méthode». Τόμ. VI. p. 29.

4. Αὐτόθι σ. 18-19.

5. Ο G. Milhaud («Descartes Savant» Paris 1921) γράφει: «Πρόκειται περὶ μᾶς ἐπαναστάσεως. Ο Descartes θραύσει τὴν ἀλυσίδα τῶν προηγουμένων γενεῶν μὴ ζητῶν πλέον εἰμή εἰς τὸν ἀκατέτον του, εἰς τὸν δρῦδαν λόγον του, εἰς τὴν μέθοδον του καὶ εἰς τὴν Μεταφυσικήν του τὰς κατευθύνσεις μᾶς νέας ἐπιστήμης» (σ. 234).

6. O J. Cullborg («Das Du und die Wirklichkeit» Uppsala 1933): «διὰ τοῦ Des-

πάσης αύτοῦ ἐνεργείας; Διατί εἶναι ἡ ἀμεσος ἐπαφή ἐπικενδυνός; 'Ο φιλόσοφος ἀπαντᾷ ὅμιλῶν περὶ «κακοῦ πνεύματος», τὸ διποῖν παραπλανᾶ καὶ γνωστεῖ τὴν ἀνθρωπίνην κρίσιν. 'Ο ἀνθρωπος διὰ τῆς ἀμφιβολίας ἀμύνεται κατὰ τῆς γενικῆς αὐτῆς μολυσματικῆς ἀσθενείας τοῦ πνεύματος.

Τὸ «esprit malin» διαβιβρῶσκει τὰ πάντα, πλὴν ἐνδές: τοῦ δρῦοῦ λόγου. 'Ο μαθηματικὸς Descartes διὰ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης εἰπέργεται εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεταφυσικῆς, διέτι ἀφ' ἐνδές μὲν παρίσταται ἀνάγκη, ὅπως «κάποτε» ἡ ἀμφιβολία στοιχιάσῃ, ἀφ' ἔτέρου δέ, ὅπως κατοχυρωθῇ ἡ καθαρότης αὕτη τοῦ δρῦοῦ λόγου ἔναντι τοῦ «πονηροῦ πνεύματος». «Σχεκτόμενος — γράφει — ἐπὶ τοῦ πράγματος, περὶ τοῦ διποίου ἀμφέβαλλον, εὑρισκον, ὅτι τὸ εἶναι μου δὲν εἶναι τέλειον, διότι ἔβλεπον σαφῶς, ὅτι τὸ γνωρίζειν εἶναι μεγαλυτέρᾳ τελειότητῃ ἀπὸ τὸ ἀμφιβάλλειν· οὗτος ὁδηγήθην νὰ ἐρευνήσω ἐκ ποίου ἔμαθον νὰ συλλογίζωμαι ἐν πρᾶγμα τελειότερον ἐκείνου, δηλαδὴ αὐτοῦ, τὸ ἕπειν εἶμαι ἔγώ»<sup>1</sup>. 'Η ίδεα τοῦ τελείου Θεοῦ, συλλαμβανομένου οὗτοις ἐν τῷ δρῦῳ λόγῳ ὡς τοῦ ἀναγκαιοῦντος τέλους αύτοῦ ἐν τῇ διαδοχικῇ διὰ τῆς ἀμφιβολίας σειρᾷ τῶν ἀφαιρέσεων, χρησιμοποιεῖται ἐν συνεχείᾳ ὡς ἡ νέα ἐκκίνησις πρὸς κατάφασιν τῆς πραγματικότητος. Εἶναι τέρμα τῆς ἀρνήσεως καὶ ἐκκίνησις τῆς θέσεως. Εἶναι ψαρξὶς Θεοῦ κατὰ λογικήν ἀνάγκην, διέτι «πρέπει καὶ ἀνάγκην νὰ ὑπάρχῃ τι ἔτερον πλέον τέλειον, ἐκ τοῦ διποίου ἐγὸν ἐξαρτῶμαι καὶ ἐκ τοῦ διποίου ἔλαβον, διότι κατέχω». Τὸ πᾶν ἀνοικοδομεῖται μετὰ τὴν ἀμφιβολίαν διὰ τῆς βεβαιότητος ἐπὶ τὴν ψαρξίν τοῦ Θεοῦ, ἡ διποία διὰ τοῦ ἐν ἐμοὶ δρῦοῦ λόγου ὁδηγεῖ εἰς σαφεῖς κρίσεις, αἵτινες παραμένουν ἕντει ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τοῦ «πονηροῦ πνεύματος»<sup>2</sup>.

Ἐχομεν ἐνταῦθα νέαν δυτολογικήν ἀπόδειξιν καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν κριτικῶν παραλληλίζουν ταύτην — δρῦος κατ' ἀρχήν · · πρὸς τὴν τοῦ 'Ανπέλιου Κανταβρυγίας. 'Η ἐπίδρασις εἶναι ἐμφανής, ἀλλά, ὅπως καὶ τὸ fallor τοῦ L. Αὐγουστίνου πρέπει νὰ διαχριθῇ τοῦ duilio τοῦ Denysies, οὗτοι καὶ ἐνταῦθα δέον, ὅπως γίνῃ ἡ λεπτή διάκρισις μεταξὺ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν "Ανπελμὸν ὡς «κάτι τι, ὑπὲρ τὸ διποίον δῆλο τι μεγαλύτερον δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον σκέψεως», φράσις, ἡ διποία εἶναι ἔχφρασις πίστεως καὶ οὐχὶ σκέψεως, οὐγὶ

cartes, μετὰ τοῦ διποίου ἡ 'Αναγέννησις διὰ τῆς νέας ἐνορᾶσσεως τοῦ ἀνθρώπου κατηγόρισε τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ἔνδον, πρὸς τὸ δέπομον καὶ πρὸς τὸ 'ἴηγόν» (σ. 7).

— 'Ο J. Lacroix παρατηρεῖ, ὅτι «ἡ ἀμφιβολία ἐμφανίζεται ὡς ἡ πλέον αὐθεντικὴ ἔκφρασις τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος» εἶναι κατὰ τὸν δρισμὸν, τὸν διποίον ἔδωπεν εἰς αὐτὴν ἡ L. Αὐγουστίνος, αὐτὴ αὕτη ἡ ἐλευθερία». («Marxisme, Existentialisme, Romantisme», Paris 1950, σ. 86.).

1. «Discours de la Méthode» p. 83-34.
2. Αὐτόθι σ. 55-56.
3. Βλέπε ὑποσημείωσιν σ. 21.

τι ἀνώτατον ἐν τῇ δημιουργίᾳ, ἀλλὰ τὸ ἀκατάληπτον ἀνώτατον»<sup>1</sup>, καὶ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Descartes, διτις παρουσιάζεται εἰς τὴν δύσκολον στιγμὴν ως ἀσφάλεια τοῦ δρθοῦ λόγου, ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὴν εἰς τὸ διηνεκὲς προβολὴν τοῦ ἐν ἀμφιβολίᾳ *cogito*.

‘Ο ὑποκειμενισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ παρεχομένῃ ὑπὸ τοιούτου Θεοῦ δυνατότητι νέας ἀξιολογικῆς δράσεως δὲν ἀναχαιτίζεται, ἀλλ’ ἐνισχύεται μᾶλλον περισσότερον<sup>2</sup>. διότι διὰ πρώτην φορὰν διὰ τοιούτου συστηματικοῦ συλλογισμοῦ δὲ Θεὸς ἔρχεται κατ’ ἀνάγκην καὶ ἐν κατακλεῖδι διὰ νὰ προφυλάξῃ ἐν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀπὸ τοῦ ἀδιεξόδου, εἰς τὸ δύποιον περιῆλθεν ἀφ’ ἑαυτοῦ. Πολὺ δρθῶς διακεκριμένος ὑπαρξιστής φιλόσοφος καὶ συνεργάτης τοῦ Sartre M. Merleau-Ponty κλείει τὴν κριτικήν του ἐπὶ τοῦ καρτεσιανοῦ *cogito* ως ἔξης: «‘Η ἀπόλυτος Σκέψις δὲν εἶναι περισσότερον σαφής δι’ ἐμὲ ἀπὸ τοῦ πεπερασμένου ἐν ἐμοὶ πνεύματος, ἐφ’ ὃσον εἶναι τοῦτο ἀκριβῶς, διὰ τοῦ δύποιου ἀνευρίσκω αὐτήν. ‘Η πίστις εἰς ἐν ἀπόλυτον πνεῦμα... εἶναι ἡ δρθολογικοποίησις τῆς πρωταρχικῆς ταύτης πίστεως»<sup>3</sup>.

‘Η πρόθεσίς μας δὲν εἶναι ἡ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ κριτικὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Descartes ἢ τῶν ἄλλων μεγάλων φιλοσοφιῶν πνευμάτων, ἀλλὰ μόνον ἡ παρακολούθησις τῆς διὰ τῆς φιλοσοφίας τῶν σπουδαιοτέρων ἐξ αὐτῶν διαφορετικῆς καταφάσεως τῆς ἀξίας τοῦ ὑποκειμένου. Τὰ διλγα ταῦτα ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Descartes βοηθοῦν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς νέας τοποθετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ σύμπαντι καὶ τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν δύποιαν γεννᾶται ὁ τύπος τοῦ. ἀνθρώπου τῶν νεωτέρων χρόνων. Ομιλοῦν συνήθως περὶ Κοπερνικείου ἐπαναστάσεως εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀποδίδουν ταύτην δικαίως εἰς τὸν Kant<sup>4</sup>. “Οπως, δηλαδή, διὰ τῆς νέας θεωρίας περὶ τοῦ ἥλιακοῦ συστήματος μετέθεσε τὸ κέντρον αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν ἥλιον, οὕτω καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, διὰ τῶν ἀράγων καὶ τὸ διαφέρον αὐτῆς μετετέθη ἀπὸ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀληθειῶν εἰς τὸ ὑποκείμενον. ‘Η Κοπερνικείος δόμως ἐπανάστασις ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Kant, ἀλλ’ εἶχεν ἀρχίσει ἡδη ἀπὸ τὸν Descartes.

1. ‘Η φράσις εἶναι εἰλημμένη ἀπὸ τὸ Prosligion καὶ ἡ παρατήρησις ἀνήκει εἰς τὸν Karl Barth ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ: «Fides quaerens Intellectum. Anselms Beweis der Existenz Gottes im Zusammenhang seines theologischen Programms», München (Kaiser Verlag) 1931, σ. 17.

2. Ἰδού τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὅποια ἀγετού πολὺ δρθῶς ἐκ τοῦ Καρτεσιανοῦ *cogito* δ M. Merleau-Ponty — ὑπαρξιστής φιλόσοφος — εἰς τὸ ἔργον του «La Phénoménologie de la Perception», Paris 1945: «Ἐλμαι ἐγώ, ποὺ συνιστῶ τὸ *cogito*, εἴμαι ἐγώ, δ ὅποιος διαβάζω τὸ κείμενον, εἴμαι ἐγώ, δ ὅποιος ἀνευρίσκω ἐκεῖ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ οογίτο τοῦ Descartes δὲν ἔχει ἀξίαν εἰπή μέσω τοῦ ἴδικοῦ μου *cogitον* (σ. 425). (ΤΙ γενικὴ κριτικὴ τοῦ *cogito* αὐτόθι σ. 428-468).

3. Αὐτόθι σ. 468.

4. Πρβλ. F. van Steenberghe: «Épistémologie» σ. 67.